УДК 334.72
JEL F41, M13, O15, R23,
ORCID ID: 0000-0003-1013-6940
ORCID ID: 0000-0001-8693-8558
DOI https://doi.org/10.17721/tppe.2024.48.17

Юрчик Г.М., к.е.н., доцент
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
g.m.urchik@nuwm.edu.ua

Самолюк Н.М., к.е.н., доцент
Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)
n.m.samoliuk@nuwm.edu.ua

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЗНАЧИМІСТЬ ТА МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЗАГРОЗ

Стаття присвячена висвітленню соціально-економічної значимості соціального підприємництва в цілому, а також його дослідженню як механізму підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах посилення загроз та викликів. Доведено відсутність правової регламентації та підтримки сектору СП в Україні. Зважаючи на відсутність офіційних даних про сектор соціального підприємництва в Україні, у роботі досліджено тенденції та особливості розвитку соціального бізнесу в національній економіці на основі різного роду аналітичних звітів та експертних оцінок. Проаналізовано регіональний розподіл соціальних підприємств в Україні, а також їх розподіл за основними напрямами діяльності. Досліджено значимість сектору соціального підприємництва у створенні робочих місць та працевлаштуванні населення. Проведено комплексний аналіз впливу соціального бізнесу на національну економіку за показниками створеного ВВП, сплачених податків, товарообігу, прибутку та рівня продуктивності праці (в т.ч. за актуалізованими на основі власних розрахунків показниками за 2020-2022 рр.). Доведено позитивну соціальну значимість сектору соціального підприємництва, що виражається не лише у створенні робочих місць, але і у фінансуванні соціальних та екологічних програм. У роботі наведено та проаналізовано результати опитування експертів щодо значимості організаційно-управлінських заходів (в т.ч. стимулювання соціального підприємництва) щодо задоволення потреб та забезпечення інтеграції ВПО у громади. Встановлено, що практично кожен третій експерт вважає за доцільне стимулювати розвиток соціального підприємництва як механізму підтримки ВПО. На основі побудованої карти соціально-економічної значимості соціального підприємництва щодо задоволення основних потреб ВПО, доведено доцільність його стимулювання в Україні. Визначено основні напрями стимулювання соціального бізнесу в Україні як дієвого механізму підтримки ВПО в сучасних умовах.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, соціальне підприємництво, соціальний бізнес, соціальне підприємство, потреби ВПО.*

Постановка проблеми. Потенціал соціального підприємництва (СП) у забезпеченні економічного розвитку та вирішення соціальних проблем визнають уряди більшості держав у всьому світі. Адже наявний досвід доводить, що в умовах зростання соціально-економічних викликів ринковий механізм не здатний вирішувати значимі проблеми на основі механізму

конкуренції. В той же час, держава, будучи гарантом забезпечення суспільних благ та виконуючи регуляторну функцію в цілях зменшення соціальних ризиків, в умовах обмеженості фінансових ресурсів досить часто виявляє низьку ефективність у сфері соціальної політики. В таких умовах актуалізується необхідність пошуку та залучення інших джерел та інституцій до вирішення значимих соціальних проблем. Однією із найбільш ефективних інституційних альтернатив у розв'язанні соціальних проблем є СП, визначальною характеристикою якого є орієнтація на створення соціальних благ та реалізацію соціальних програм, основним джерелом фінансування яких є прибуток від власної бізнес-діяльності. Фактично можна говорити про те, що СП орієнтоване на підпорядкування власних бізнес-інтересів соціальним цілям діяльності, а основною його метою є досягнення позитивного соціального впливу на суспільство.

В умовах сьогодення, коли наше суспільство постало перед викликами та випробуваннями воєнного часу, особливо загострилися проблеми не лише в економічній, але і в соціальній сферах. При їх вирішенні держава демонструє обмежені можливості з ряду причин, поміж яких основними є брак фінансових ресурсів та суттєве збільшення частки вразливих груп населення, які потребують підтримки та допомоги. Це особливо актуалізує значимість СП як інноваційного інструменту інтеграції у суспільне життя незахищених верств населення, зниження безробіття та бідності, реалізації соціальних заходів тощо. Варто зазначити, що СП по відношенню до таких груп населення як ВПО, чисельність яких особливо зросла в період воєнних дій, може виконувати функцію так званого «соціального ліфта» (сприяє висхідній мобільності вказаних груп населення у соціальній структурі суспільства, недопущенню або ж подоланню їх соціального виключення та формування «соціального дна»). Попри очевиду суспільну користь, СП в Україні лише встановлюється, а відтак стикається із значною кількістю бар'єрів. Поміж стримуючих чинників розвитку СП в Україні варто вказати відсутність його законодавчої регламентації та належної підтримки з боку держави, а також суспільна недовіра та необізнаність. Це обумовлює необхідність продовження наукових розвідок у сфері СП для подолання бар'єрів його розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Концепція СП не є новою для України. В сучасних умовах теоретичні аспекти та практичний досвід провадження СП привертає увагу не лише вчених, але і представників влади, бізнесу та громадських діячів. Поміж вітчизняних науковців, які досліджували проблеми СП, особливо помітним є доробок Кот Л., яка розглядала теоретичні положення макроекономічного розуміння СП. Зокрема, у дослідженні [1] наведено генезу розвитку, узагальнено типи та значимість СП. Детальний аналіз існуючих підходів до визначення сутності СП як вітчизняними, так й іноземними вченими наведено у дослідженнях Осипової С. та Смаль В. [2,3]. Теоретичним та практичним аспектам дослідження СП присвячно дослідження авторського колективу на чолі з Івановою Н., де акцентовано увагу на ефективності СП щодо вирішення економічних та соціальних проблем; конкретизовано критерії визначення та фактори впливу на розподіл прибутку СП [4]. У науковому дослідженні Лункіної Т. та Іваненко Г. акцентовано увагу на характерних особливостях та основних функціях СП, а також зарубіжному досвіду розвитку СП. Також автори пропонують періодизацію становлення СП в Україні, що включає три етапи: 1) 1991-2010 рр.; 2) 2010-2016 рр.; 3) з 2016 р. і до сьогодні [5]. Досить інформативною не лише щодо теоретичних положень СП, але і аналітичних досліджень його розвитку в Україні є наукова праця уже згадуваної вченої Лункіної Т. [6]. У вказаній праці автором проаналізовано динаміку кількості

соціальних підприємств в Україні, джерела їх фінансування та напрями діяльності за даними Каталогу соціальних підприємств України, який був опублікований у 2017 р. У дослідженні [7] визначено «дерево проблем» та «дерево цілей» розвитку СП в Україні. Автори розкривають напрями розвитку СП в Україні за такими векторами стратегування: quantitative effect (збільшення кількості суб'єктів СП); legitimate ground (законодавче врегулювання СП); boom of information (інформаційне перезавантаження щодо значимості СП); economic recovery (економічний розвиток держави). Ільченко В., Пістунова В. при дослідження СП зосередили увагу на питаннях його фінансування урядовими та неурядовими організаціями [8]. У вказаній праці автори розглядають СП як інноваційну ланку українського бізнесу, що спроможна вирішувати соціальні проблеми через інноваційні, соціальні та економічні рішення.

Дослідження СП значно активізувалося в період військових викликів. Зокрема, Ачкасова О. у своїй праці [9] розглядає розвиток СП в умовах війни, шляхи та заходи фінансової і організаційно-інформаційної підтримки вітчизняного СП. Схожий вектор дослідження відображено в науковій статті Валюс Л. [10], де узагальнено можливості для розвитку СП в Україні, проаналізовано оптимальні організаційні форми для здійснення СП в умовах воєнного стану.

Невирішені частини проблеми. Попри зростання уваги науковців до сектору СП в умовах сучасних викликів, все ж дослідження його соціально-економічної значимості є недостатньо розробленим. Крім того, очевидним є брак наукових розвідок СП у контексті його соціальної підтримки ВПО як найбільш чисельної групи вразливих верств населення в умовах воєнних дій.

Метою статті є дослідження економічної та соціальної значимості СП в Україні як одного із дієвих інструментів вирішення соціальних та економічних проблем, а також механізму підтримки ВПО в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження. Виконання дослідження базувалося на застосуванні таких методів: узагальнення - для визначення існуючих наукових напрацювань в сфері СП; статистичного аналізу та порівняння – для аналізу даних про соціально-економічну значимість сектору СП та порівняння кількості соціальних підприємств за регіонами та сферами діяльності; структурних аналогій – для актуалізації даних про соціальну та економічну значимість СП в Україні за 2020-2022 рр.; критичного аналізу - для обґрунтування власної позиції щодо значимості СП як механізму підтримки ВПО в Україні; абстрактно-логічного – для формулювання висновків та пропозицій за результатами дослідження.

Результати дослідження. Поняття «соціальне підприємство» та такої організаційно-правової форми ведення підприємництва в правовому полі України немає. Чинне законодавство включає ряд нормативно-правових актів, які фрагментарно регулюють або ж надають певні можливості розвитку сектору СП в Україні (Господарський кодекс України, ст. 62; ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні», ст. 16; ЗУ «Про громадські об'єднання», ст. 21; ЗУ «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», ЗУ «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні», ст. 14). В Україні є розуміння необхідності законодавчої регламентації СП, тому були неодноразові спроби внесення відповідних законопроектів у ВРУ для визначення сутності СП, статусу суб'єктів СП та надання певних преференцій такому бізнесу. Проте, відповідні ініціативи не реалізувалися, оскільки законопроекти про СП не були підтриманими парламентськими

комітетами. Відтак, на разі в Україні сектор СП не має правового визнання та підтримки з боку держави, що в певній мірі обумовлює проблему суспільного нерозуміння значимості СП.

З огляду на законодавчу невизначеність сектору СП, офіційні статистичні дані про тенденції та масштаби його розвитку в Україні відсутні. Інформаційними джерелами про СП в Україні є різного роду аналітичні дослідження неурядових організацій. Зокрема, в Україні був опублікований Каталог соціальних підприємств [11], дані в якому відповідають 2016-2017 рр. Очевидно, що на сьогоднішній день дані вказаного Каталогу є не зовсім актуальними. Більш актуальним джерелом про СП на сьогодні є Аналітичний звіт, підготовлений групою експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проекту «EU4Youth - Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» (2021) [12], а також «Практичний аналіз розвитку соціального підприємництва» [13] (опублікований під егідою ОБСЄ у 2019 р.). При цьому відсутність визначених критеріїв ідентифікації суб'єктів СП зумовлює неможливість співставлення відповідних даних з різних джерел.

Згідно Каталогу [11] у 2017 році в Україні нараховувалося 150 соціальних підприємств, кількість яких була актуалізована станом на 2021 р. до 195 од. (за даними [14]. Їх регіональний розподіл в Україні свідчить, що найбільша кількість соціальних підприємств сконцентрована в м. Києві, Львівській та Харківській областях. В той же час, потенціал СП є суттєво невикористаний в такий областях як Волинська, Рівненська, Одеська, Сумська, Хмельницька області.

Зовсім інші кількісні дані про СП в Україні відображені у [13], згідно яких станом на 2019 р. за підрахунками експертів в Україні нараховувалося близько 1 тис. соціальних підприємств. Найбільша кількість соціальних підприємств за даними [12] зосереджена у північних (43% загалом, з них 20% – у м. Київ) і західних (27%) регіонах України. Така ж кількість соціальних підприємств (близько 1 тис.) в Україні наводиться в [13] станом на 2021 р. При цьому географія розповсюдження соціальних підприємств охоплює всю Україну. Найбільша кількість соціальних підприємств знаходиться у м. Київ (20%), Львівській (10%), Полтавській (6%), Донецькій (6%), Київській (5%), Запорізькій (5%), Харківській (4%) областях. Найменше соціальних підприємств у Волинській області [13].

Свого роду індикатором соціальної та економічної значимості СП в Україні є їх розподіл за основними напрямами діяльності (табл. 1). Очевидно, що значна частка соціальних підприємств в Україні досягають соціальної мети за рахунок прибутку від бізнес-діяльності у таких традиційних сферах підприємництва як сільське господарство, харчова промисловість, швейне виробництво, легка промисловість, організація харчування та ін. (їх частка складає понад 50%). В той же час, значна частка суб'єктів СП для досягнення соціальної місії власної діяльності обрали: 1) ті напрями діяльності, що формують так звану соціальну сферу (охорона здоров'я, освіта, культура і мистецтво, відпочинок та дозвілля, соціальний супровід); 2) напрями діяльності, які створюють соціально значимі товари, послуги (дитячі товари, цілющі трави, видавнича діяльність, благочинна торгівля, працевлаштування та профорієнтація); 3) напрями діяльності, які створюють соціальну цінність через реалізацію екологічних проектів, благоустрій територій, переробку відходів. Тобто, фактично можна говорити, що частина суб'єктів СП в Україні мають подвійне соціальне призначення: первинно в частині соціальної місії діяльності, фінансування якої відбувається за рахунок прибутку; вторинно – за рахунок обрання сфери бізнес-діяльності так званого соціального спрямування. Очевидно, що ця група суб'єктів СП мають більший соціальний ефект. Однак,

як соціальну, так і економічну значимість мають усі суб'єкти СП не залежно від того, яку сферу діяльності вони обрали.

На жаль, точних аналітичних даних про економічну та соціальну значимість СП в Україні немає. Більшість представників соціального бізнесу вважають, що головним соціальним результатом їх діяльності є створення робочих місць та працевлаштування громадян [12].

Таблиця 1

Розподіл соціальних підприємств за основними сферами діяльності в Україні*

Сфера діяльності	***%***	***Сфера діяльності***	***%***
Сільськогосподарська продукція	11,9	**Благоустрій**	**1,0**
Харчова промисловість	7,2	Будівництво	1,0
Освіта	**6,7**	Виготовлення і фасування трав	1,0
Охорона здоров'я	**6,2**	Видавнича діяльність	1,0
Трудова, медична та соціальна реабілітація людей	**5,7**	**Екологія**	**1,0**
Виготовлення і ремонт меблів	5,2	Майстерня	1,0
Відпочинок і дозвілля	**5,2**	Сфера послуг	1,0
Заклади харчування	4,6	Автосервіс	0,5
Консалтинг	4,6	Видавнича діяльність	0,5
Швейне виробництво	4,6	Виробництво, реставрація музичних інструментів	0,5
Дитячі товари і послуги	4,1	Енергозбереження	0,5
Благочинна крамниця	3,6	Інтернет та ІТ	0,5
Інтернет магазин, торгівля, платформа	3,1	Косметична продукція	0,5
Культура і мистецтво	**2,6**	Надомна робота	0,5
Легка промисловість	2,6	Рекрутинг	0,5
Виробництво	2,1	Розведення, вирощування та продаж акваріумних риб	0,5
Коворкінг	1,5	Сантехнічне та водогрійне обладнання	0,5
Переробка відходів	**1,5**	**Соціальний супровід дітей з обмеженими можливостями**	**0,5**
Профорієнтація і працевлаштування	1,5	Фінансові послуги	0,5
Спорт	1,5	Туризм	0,5

** Колоризація відображає сфери діяльності СП соціального спрямування:*

- соціальна сфера бізнес-діяльності

- напрями діяльності, які створюють соціально значимі товари, послуги

- напрями діяльності, які створюють соціальну цінність за посередництвом реалізація екологічних проектів, благоустрою територій, переробки відходів

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [11,14].

Загалом, за оцінками експертів у дослідженні [12] сектор СП в Україні створює робочі місця для 12 тис. працівників, з яких 69% складає молодь, 54% - жінки. Також більшість соціальних підприємств в Україні працевлаштовують соціально вразливі категорії населення. У більшості соціальних підприємств працює до 5 осіб (31%). У 26% суб'єктів СП працевлаштовано 6-10 осіб, у 18% - кількість працюючих становить від 11-20 осіб. Лише у 15% соціальних підприємств працює понад 20 працівників. На кожному десятому соціальному підприємстві працює лише 1 працівник. У середньому на одне соціальне підприємство в Україні припадає 12 осіб без урахування волонтерів (рис. 1).

Показово, що середня кількість найманих працівників в розрахунку на одне соціальне

підприємство є більшою ніж на один суб'єкт підприємництва в Україні (у 2022 р. становила 4,3 особи, у 2021 р. – 4,6 особи). Тобто, за показником середньої кількості працюючих сектор СП має вищий рівень соціальної значимості в Україні ніж сектор традиційного підприємництва.

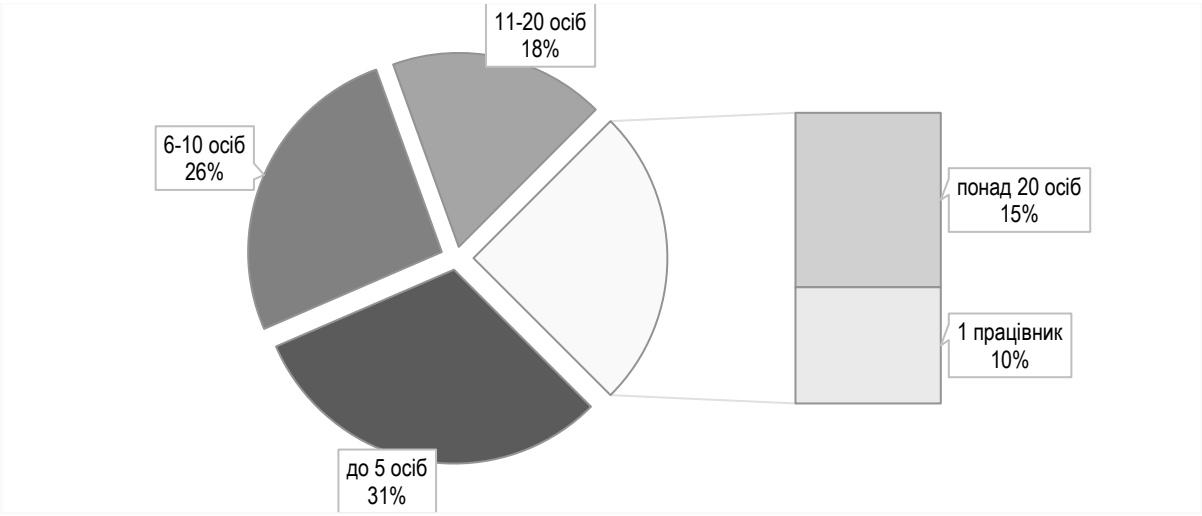


Рис. 1. Розподіл соціальних підприємств в Україні за кількістю працівників
Джерело: побудовано авторами за даними [12].

Окрім працевлаштування, сектор СП має вагомий позитивний вплив на національну економіку. Зокрема, за експертними оцінками, що наведені у дослідженні [12], сектор СП в Україні у 2019 р. створював ВВП на суму близько 3 млрд. грн. За результатами наших розрахунків сума зросла до 4,2 млрд. грн. у 2022 р. (табл. 2). Також за оцінками експертів рівень продуктивності праці на соціальних підприємствах в середньому на 9% перевищує аналогічний показник у національній економіці, що безумовно, є позитивним. Хоча сума отриманого прибутку в розрахунку на один суб'єкт СП є незначною (40-51 тис. грн. на рік), все ж загальна сума сплачених податків та зборів секторм СП в Україні є досить відчутною (525-672 млн. грн. на рік). Окрім створення робочих місць (в т.ч. для соціально вразливих категорій населення), сектор СП долучається до розв'язання екологічних проблем (8%); фінансування соціальних програм за рахунок отриманого прибутку (36%). За оцінками експертів орієнтовна сума коштів, яку соціальні підприємства спрямовують на соціальні цілі становила у 2019 р. близько 14,5 млн. грн., яка при збереженні структурних співвідношень у 2022 р. зросла до 21,3 млн. грн. [12].

Загострення соціально-економічних викликів в Україні в умовах воєнного стану, обумовлює появу чисельної категорії внутршініх мігрантів – ВПО. Зокрема, станом на середину червня 2023 р. в Україні було зареєстровано 4,87 млн. внутрішніх переселенців, з яких 60 % – жінки, 40 % – чоловіки. Кожний п'ятий серед зареєстрованих ВПО (21,6 %) – дитина віком до 17 років. Такий самий відсоток становлять особи, старші 65 років. Однак, за оцінками посадовців, реальна чисельність ВПО більша, оскільки близько 2 млн громадян, хоча і зазнали вимушених переселень, проте з різних причин як ВПО не зареєструвалися [15]. З метою соціального захисту ВПО держава реалізує цілий ряд заходів, переважна більшість яких є складовими пасивної політики. Зокрема, для підтримки ВПО держава виплачує низку адресних допомог, а також лібералізує порядок та продовжує виплату так званих універсальних соціальних виплат. Ми не заперечуємо доцільності підтримки ВПО на основі соціальних виплат в рамках реалізації пасивного вектору соціальної

політики. Однак очевидним є факт їх лиш тимчасового позитивного ефекту.

Таблиця 2

Показники соціально-економічної значимості сектору СП в Україні

Показник значимості СП	Значення			
	2019 рік (експертні оцінки відповідно до даних *[12]*)	актуалізовані дані (власні розрахунки)		
		2020	2021	2022
Економічна значимість				
Внесок у ВВП в середньому на одне соціальне підприємство, тис. грн.	2850	2993[2]	3292	4167
Загальний обсяг у створений ВВП, млн. грн.	близько 3000	3378[3]	4361	4191
Продуктивність праці, % до середнього рівня у національній економіці	на 9% вища	X	X	X
Річний товарооборот на одне соціальне підприємство, тис. грн.	1500	1575[1]	1650	1899
Податкові надходження від одного соціального підприємства за рік (в середньому, в т.ч. ЄСВ), тис. грн.	525	518,2[4]	536,3	640,0
Середній розмір прибутку в розрахунку на одне соціальне підприємство, тис. грн.	40,2	42,5[5]	44,6	51,3
Загальна сума сплачених податків сектором СП, млн. грн	525	568,3[6]	726,9	671,5
Соціальна значимість				
Працевлаштовано найманих працівників, тис. осіб	12	X	X	X
Працевлаштування соціально вразливих категорій населення	69% - молодь, 54% - жінок	X	X	X
Частка суб'єктів СП, які:				
- долучаються до розв'язання екологічних проблем, %	8	X	X	X
- працевлаштовують вразливі групи населення, %	35	X	X	X
- спрямовують свій прибуток на соціальні цілі, %	36	X	X	X
Орієнтовна сума коштів, яку соціальні підприємства спрямовують на соціальні цілі за рік, млн. грн.	14,5[7]	17,3	18,4	21,3

Джерело: побудовано та актуалізовано авторами на основі [12].

Адже відповідні виплати не вирішують проблеми ВПО у формуванні доходів на постійній та трудовій основі, а фактично лише діють за принципом надання «риби» замість «вудки». Це актуалізує необхідність задіяння механізмів активної підтримки ВПО, що

[2] *Розрахунки проведено на основі індексації величини ВВП у розрахунку одне соціальне підприємство на офіційний рівень споживчих цін.*

[3] *Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у ВВП держави на рівні 2019 року (0,08%).*

[4] *Розрахунок проведено на основі рівня податкового навантаження в Україні (2020 р. – 32,9%; 2021 р. – 32,5%; 2022 р. – 33,7%), що розраховано за даними Міністерства фінансів України.*

[5] *Розрахунки проведено н основі збереження співвідношення між середнім річним прибутком та товарообротом в розрахунку на одне соціальне підприємство на рівні 2019 р. (2,7%).*

[6] *Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у загальній сумі податкових надходжень зведеного державного бюджету на рівні 2019 року (0,05%).*

[7] *Розрахунки проведено на основі збереження частки СП у загальних видатках зведеного державного бюджету на соціальний захист на рівні 2019 року (0,005%).*

передбачають формування їх доходів на основі трудової активності. Одним із механізмів підтримки ВПО в рамках реалізації активної соціальної політики є СП. Свідченням значимості СП як механізму підтримки ВПО є результати опитування експертів в рамках виконання проекту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції ВПО в умовах посилення загроз соціальній безпеці», який переміг у конкурсі Національного фонду досліджень України. Зокрема, одне із запитань проведеного опитування стосувалося того які організаційно-управлінські заходи активної політики сприятимуть задоволенню потреб та інтеграції ВПО у громаду (при цьому було передбачено можливість вибору не більше п'яти із запропонованих заходів). Як бачимо, більшість експертів пріоритетними заходами обрали ті, які пов'язані із реалізацією державної політики щодо релокації бізнесу ВПО, заохочення роботодавців до їх працевлаштування, підтримки підприємницької активності ВПО, що є цілком виправданим. В той же час, 30% експертів одним із важливих векторів інтеграції ВПО у громади вважає стимулювання розвитку СП (рис. 2).

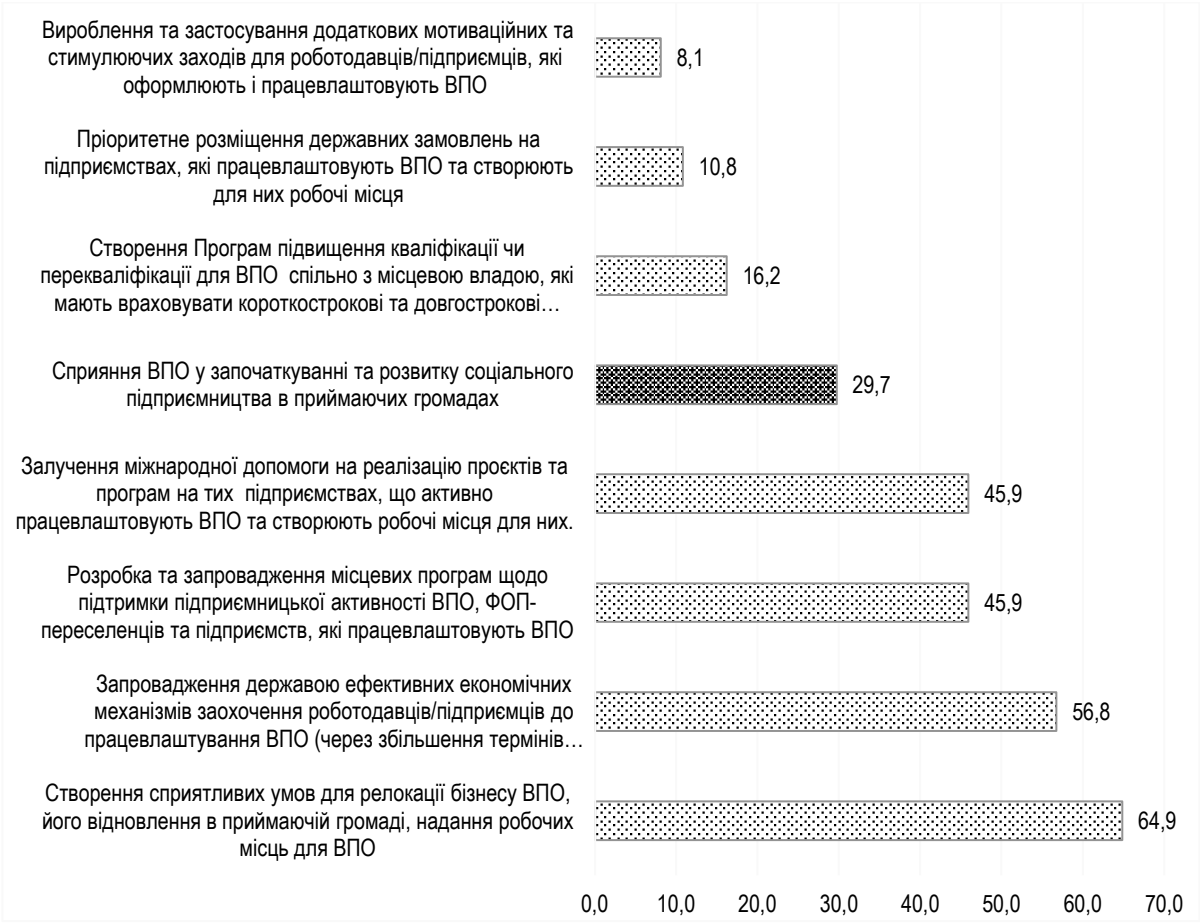


Рис. 2. Розподіл відповідей експертів щодо значимості організаційно-управлінських заходів, які є складовими активної політики, що сприятимуть задоволенню потреб та інтеграції ВПО у громаду

Джерело: побудовано авторами за результатами опитування експертів на тему «Дослідження актуальних потреб ВПО, їхніх очікувань щодо соціального захисту та обізнаності про можливості його отримання» в рамках виконання проекту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції ВПО в умовах посилення загроз соціальній безпеці».

При опитуванні експертів акцент було зроблено саме на стимулюванні СП, що започатковується ВПО. Адже саме такий вектор державної політики забезпечить не лише

підтримку підприємницьких ініціатив ВПО, але й посилить цільову спрямованість соціальної місії СП у напрямі вирішення проблем ВПО. Це обумовлено тим, що саме ВПО, виходячи з власного досвіду, найкраще знають проблеми та труднощі, з якими вони стикаються в приймаючих громадах, що може бути покладено в основу соціальної місії СП. Однак, це не означає, що лише даний сегмент СП варто розглядати як механізм підтримки ВПО. Насправді весь сектор СП в тій чи іншій мірі долучається до задоволення потреб ВПО, про що свідчать відповідна карта (табл. 3).

Таблиця 3

Карта соціально-економічної значимості СП щодо задоволення основних потреб ВПО

Потреби ВПО	Соціально-економічна значимість СП для ВПО*					
	Фінансування соціальних програм підтримки ВПО	Вирішення соціальних проблем ВПО в громаді	Створення соціально значимих товарів та послуг для ВПО	Створення робочих місць для ВПО	Реалізація підприємницького потенціалу ВПО	Формування доходів ВПО на трудоактивній основі
Потреба у забезпеченні житлом						X
Потреби у гуманітарному забезпеченні (одяг, взуття, теплі речі, продукти харчування)						X
Потреба в працевлаштуванні й трудовій реалізації						X
Потреба у підприємницькій активності (релокація та розвиток бізнесу на новому місці, започаткування нового бізнесу)						X
Потреба у соціальній підтримці (відновлення або призначення соціальних виплат; доступність соціальних послуг; соціальна допомога з боку соціальних працівників; сторонній догляд)						
Потреба в медичній допомозі, лікуванні та реабілітації (збереження здоров'я; реабілітація; медпослуги)						X
Потреба в здобутті освіти, у перекваліфікації, професійному розвитку						X
Потреба в правовій та інформаційно-консультаційній підтримці та допомозі (відновлення документів, оформлення статусу ВПО)						
Потреба у суспільній повазі та визнанні	X	X	X			
Потреба у соціальній адаптації, інтеграції в нове соціальне середовищ	X	X	X			
Потреба у захищеності прав і свобод						

* *Колоризація застосовувалася для позначення задоволення потреб ВПО:*

- прямий вплив СП на задоволення потреб ВПО

X *- непрямий вплив СП на задоволення потреб ВПО*

Як бачимо, сектор СП за посередництвом функцій, які він виконує в економічній та соціальній сфері, задовільняє переважну більшість потреб ВПО. Зокрема, через фінансування соціальних програм підтримки ВПО та вирішення їх проблем в рамках реалізації соціальної місії СП, задовільняються потреби ВПО у житлі, гуманітарному і соціальному забезпеченні, медичній допомозі (у разі обрання відповідного вектору діяльності). Через започаткування ВПО соціального бізнесу та створення робочих місць для ВПО задовільняються їх потреби не лише у доходах, але і в трудовій

реалізації,підприємницькій активності, в освіті та професійному розвитку. Показово, що сектор СП, забезпечуючи формування доходів ВПО (як у вигляді заробітної плати, так і підприємницького прибутку) також опосередковано впливає на задоволення цілого ряду інших потреб ВПО на основі їх власної платоспроможності. Свого роду інтегральним наслідком діяльності сектору СП є задоволення потреб ВПО у суспільній повазі та визнанні, у соціальній адаптації, інтеграції в нове соціальне середовище. Єдиними потребами ВПО, до задоволення яких не долучається сектор СП, є потреба в правовій та інформаційно-консультаційній підтримці й допомозі (відновлення втрачених документів, оформлення статусу ВПО), а також у захищеності прав і свобод, що є прерогативою переважно державних інституцій та громадських організацій. Таким чином, очевидним є факт позитивного впливу СП не лише на соціально-економічну систему в цілому, але і на становище такої вразливої групи населення як ВПО. Це обумовлює доцільність стимулювання СП в Україні.

Висновки. Загострення соціальних та економічних проблем в умовах воєнного стану обумовлює необхідність пошуку нових підходів до їх вирішення. Одним із інноваційних інструментів вирішення / пом'якшення соціально-економічних проблем / ризиків є СП. Сектор СП в Україні лише встановлюється, а відтак стикається із значною кількістю бар'єрів, поміж яких – відсутність законодавчої регламентації та підтримки з боку держави. Офіційні статистичні дані про сектор СП в Україні відсутні. Інші джерела про масштаби та тенденції розвитку СП в Україні наводять орієнтовні дані, які суттєво відрізняються. Попри це, все ж можна констатувати, що сектор СП в Україні лише встановлюється. Найбільша кількість суб'єктів СП спостерігається в м. Києві, Львівській та Полтавській областях. Значна частка соціальних підприємств в Україні обирає бізнес-діяльність у соціальній сфері (освіта, охорона здоров'я, сфера культури і мистецтва тощо), що лише посилює їх соціальну спрямованість. В той же час, значима частка соціальних підприємств досягає власної соціальної місії через створення соціально значимих товарів, послуг або реалізацію екологічних проектів, благоустрій територій, переробку відходів. За оцінками експертів сектор СП створює близько 12 тис. робочих місць, з яких 69% припадає на молодь, 54% - на жінок. Крім того, соціальний бізнес створює річний ВВП в обсязі 0,08% (3-4,2 млрд грн. у 2019-2022 рр.), сплачує податки на суму 525-672 млн. грн. на рік. Не зважаючи на досить низький рівень прибутковості СП (середній прибуток становить від 40,2 до 51,3 тис. грн на рік), сектор СП долучається до фінансування соціальних проектів та цілей на суму 14,5-21,3 млн. грн.

В умовах зростання викликів в період війни, а також дефіциту бюджетних коштів актуалізується необхідність задіяння інструментів підтримки ВПО в рамках активної політики держави. Близько 30% експертів одним із важливих заходів інтеграції ВПО у громади та задоволення їх потреб вважають стимулювання СП. Сектор СП за посередництвом функцій, які він виконує в економічній та соціальній сфері, задовільняє переважну більшість потреб ВПО. Відтак, для підтримки ВПО та задоволення їх потреб в умовах сучасних викликів необхідно реалізувати цілий комплекс заходів щодо стимулювання СП, зокрема: законодавче регулювання СП; запровадження державного реєстру соціальних підприємств та відповідного маркуванням їх товарів; встановлення податкових пільг (зокрема, щодо сплати ЄСВ); широке залучення СП до сектору державних закупівель; суспільна популяризація СП; розширення доступності до грантової підтримки СП тощо.

Перспективами подальших наукових досліджень є оцінювання соціально-економічної цінності СП для ВПО на основі публічної звітності окремих суб'єктів СП.

Публікацію підготовлено за проєктом «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах посилення загроз соціальній безпеці» (реєстраційний номер 2021.01/0343), який переміг у конкурсі Національного фонду досліджень України «Наука для безпеки і сталого розвитку України».

Література.

1. Кот Л. Соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальний підприємець: засади макроекономічного розуміння. *Економіка та суспільство*. 2022. 39. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-90

2. Осипова С.К. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання. Вісник *Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1. С. 48-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2019_1_10

3. Смаль В.В., Кокоть В.О. Соціальне підприємництво: підходи до визначення та ідентифікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. 6. С. 69-74.

4. Іванова Н., Коваль, К., Коваль В. Роль соціального підприємництва в умовах сьогодення України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. 3 (31). 224-234. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-224-234.

5. Лункіна Т.І., Іваненко Г.Ю. Особливості розвитку соціального підприємництва: закордонний досвід. *Modern Economics*. 2019. №15(2019). С.142-147. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-20.

6. Лункіна Т.І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 39. С. 297-303.

7. Гаранчевська І. А., Кривов'язюк І.В. Стратегічні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. 2. С.41-47. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_2_9

8. Ільченко В., Пістунова В. Можливості фінансування соціального підприємництва в Україні. *Підприємництво та інновації*. 2023. 26. С.47-51. https://doi.org/10.32782/2415-3583/26.7

9. Ачкасова О. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. 37. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-40

10. Валюс Л. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. 2 (02). С. 10-15. https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2

11. Каталог соціальних підприємств України 2016-2017 рр. Київ. ВД «Києво-Могилянська академія». 2017. 302 с.

12. Аналітичний звіт «Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» підготовлений групою експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проекту «EU4Youth». URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf

13. Практичний аналіз розвитку соціального підприємництва. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Координатор проектів в Україні. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/426392.pdf

14. Осипова С.К. Стратегічне регулювання у сфері соціального підприємництва: регіональний аспект. дис. ….кан. економ. наук: 08.00.05. / Осипова Світлана Костянтинівна. – Одеса: ОНАХТ, 2021. 226 с. URL: https://ontu.edu.ua/download/dissertation/abstract/2021/Abstract-Osipova.pdf

15. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh

References.

1. Kot L. (2022) Social entrepreneurship, social enterprise, social entrepreneur: basics of macroeconomic understanding. Economy and society. 39. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-90 (in Ukrainian).

2. Osipova S.(2019) Social entrepreneurship as an object of state regulation. Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public administration. 1. 48-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2019_1_10 (in Ukrainian).
3. Smal V., Kokot V. (2016) Social entrepreneurship: approaches to definition and identification. Scientific Bulletin of Kherson State University. 6. 69-74 (in Ukrainian).
4. Ivanova N., Koval, K., Koval V. (2023) The role of social entrepreneurship in the conditions of today's Ukraine. Problems and prospects of economics and management. 3 (31). 224-234. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-224-234 (in Ukrainian).
5. Lunkina T., Ivanenko G. (2019) Features of the development of social entrepreneurship: foreign experience. Modern Economics. 15.142-147. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-20 (in Ukrainian).
6. Lunkina T. (2020) Social entrepreneurship in Ukraine as a modern development trend: features, financial aspects. Market infrastructure. 39. 297-303 (in Ukrainian).
7. Haranchevska I. Kryvyovyazyuk I. (2018) Strategic directions of development of social entrepreneurship in Ukraine. Problems of the systemic approach in economics. 2. 41-47. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2018_2_9 (in Ukrainian).
8. Ilchenko V., Pistunova V. (2023) Possibilities of financing social entrepreneurship in Ukraine. Entrepreneurship and innovation. 26. 47-51. https://doi.org/10.32782/2415-3583/26.7 (in Ukrainian).
9. Achkasova O. (2022) Development of social entrepreneurship in Ukraine under martial law. Economy and society. 37. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-40 (in Ukrainian).
10. Valyus L. (2023) The war in Ukraine as a catalyst for the development of social entrepreneurship. Transformational economy. 2 (02). 10-15. https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-2-2 (in Ukrainian).
11. Catalog of social enterprises of Ukraine 2016-2017 (2017) Kyiv. VD "Kyiv-Mohyla Academy". 302 p. (in Ukrainian).
12. The analytical report "Unveiling the potential of young social entrepreneurs in Moldova and Ukraine" was prepared by a group of experts in the field of law, economics and socio-political sciences for the "EU4Youth" project. URL: https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (in Ukrainian).
13. Practical analysis of the development of social entrepreneurship. Organization for Security and Cooperation in Europe. Project coordinator in Ukraine. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/a/9/426392.pdf (in Ukrainian).
14. Osipova S.K. (2021) Strategic regulation in the field of social entrepreneurship: regional aspect. thesis ...can. economy Sciences: 08.00.05. Odesa: ONAKHT. 226 URL: https://ontu.edu.ua/download/dissertation/abstract/2021/Abstract-Osipova.pdf (in Ukrainian).
15. Internal forced displacement: volumes, problems and methods of their solution. National Institute of Strategic Studies. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh (in Ukrainian).

Galina Urchik, PhD (Economics),
Associate Professor
National University of Water Management and Environmental Engineering
g.m.urchik@nuwm.edu.ua

Samoliuk Natalia, PhD (Economics),
Associate Professor
National University of Water Management and Environmental Engineering
n.m.samoliuk@nuwm.edu.ua

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE AND SUPPORT MECHANISM FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE CONTEXT OF INCREASING THREATS

The article discusses the socio-economic importance of social entrepreneurship, particularly as a means of supporting internally displaced persons in the face of growing threats and challenges. The author argues that the social entrepreneurship sector in Ukraine lacks legal regulation and support. Due to the lack of official data on the social entrepreneurship sector in Ukraine, this paper examines the trends and features of social business development in the national economy based on various analytical reports and expert assessments. The author analyses the regional distribution of social enterprises in Ukraine, as well as their distribution by main areas of activity. The study also explores the significance of the social enterprise sector in creating jobs and employment. A comprehensive analysis was conducted to determine the impact of social business on the national economy in terms of GDP, taxes paid, turnover, profit, and labour productivity. The analysis includes updated indicators for 2020-2022 based on our own calculations. The sentences and paragraphs create a logical flow of information with causal connections between statements. The article demonstrates the positive social significance of the social entrepreneurship sector, which is expressed not only in job creation but also in financing social and environmental programmes. The language used is clear, objective, and value-neutral, with a formal register and precise word choice. The paper presents and analyses the results of a survey of experts on the importance of organisational and managerial measures, including the promotion of social entrepreneurship, to meet the needs of IDPs and ensure their integration into communities. It was found that almost one-third of the experts consider it appropriate to stimulate the development of social entrepreneurship as a mechanism to support IDPs. It presents a map of the socio-economic importance of social entrepreneurship in meeting the basic needs of IDPs and identifies the main directions for stimulating social business in Ukraine. The article argues for the promotion of social entrepreneurship in Ukraine as an effective mechanism for supporting internally displaced persons (IDPs).

Keywords: internally displaced persons, social entrepreneurship, social business, social enterprise, needs of IDPs.